

וכן נתמעטו לענין חיובי השומרין; שומר חנם אינו נשבע ושומר שכר אינו משלם. (והוא הדין לשוכר ולשואל. עפ"י ראשונים) ולרבי שמעון לא נתמעטו אלא קדשים שאין חייב באחריותן, כדלקמן. נחלקו הראשונים האם עבדים קרקעות ושטרות נתמעטו גם חיובי תשלומין על פשיעה, או שמה הפושע כמזיק וחייב. וכן נחלקו לענין שבועה שאינה ברשותו וכן לענין שליחות יד.

מבואר מתוך הסוגיא (נח.) שגם שבועה דרבנן אין נשבעים על עבדים שטרות וקרקעות (ריטב"א נח. ובטענת 'ברי' י"א שנשבעים היסת. ערמב"ם טוען ונטען ה. וע"ע תוס' ב"ב לג.).

דפים נז — נח

קלג. א. מה דינם של השומרים להקדש, לענין שבועה ותשלומין?
ב. בני העיר ששלחו שקליהם ונגנבו או שאבדו לשלוחים — מה הדין?
ג. גזבר השוכר את הפועל לשמור לצורך הקדש [וכן בשאר שומרין] — האם אחריות השמירה בשבת מוטלת עליו?

א. ההקדשות, שומר חנם אינו נשבע עליהן ושומר שכר אינו משלם (רעהו). רבי שמעון אומר: קדשים שחייב באחריותם (כגון 'הרי עלי עולה' והפרישה והפקידה אצל חברו) — חייב. ושאינו חייב באחריותם — פטור.

לדברי רבי אלעזר (בפירוש משנת שקלים), אעפ"י שפטורים מדין תורה, תקנו להם חכמים שבועה לגזברים שלא יהו בני אדם מזולזלים בהקדשות (וכן משמע מפרש"י, דקאי על כל שומרים להקדש. וי"ל. וכן כתב הרמב"ם שכירות ב,ב. וע' תשב"ץ ח"ב רצג).

א. יש אומרים שמשמע מדברי הרמב"ם שבקדשים קלים יש דיני שומרים, וכרבי יוסי הגלילי שממון בעלים הם (ע' מנחת חינוך נו,ז).

ב. נחלקו הראשונים האם נשבעים שבועת היסת להקדשות בכופר הכל [ואף בנקיטת חפץ] כדי שלא יהו מזולזלים בהקדש (ערמב"ם טוען ונטען ה,א) אם לאו (ע' בשו"ת הרי"ף צז) — אפשר הטעם משום שאין תובע [שלא כשומרים שאין צריך טענה]. ע' אור שמח שם).
מבואר בגמרא (עפ"י פרש"י) שאם קנו מידו שאם יקלקל בשמירתו ישלם — חייב (שהרי הוריד עצמו לכך ושיעבד נכסיו. רש"י).

א. יש מי שנראה מדבריו שרק בהקדש צריך קנין, אבל בהדיוט, בעבדים שטרות וקרקעות, מועילה התחייבות השומר אפילו ללא קנין, שמשמע עבד באותה הנאה שיוצא עליו קול של אדם נאמן. ואולם דעה זו לא הובאה בפוסקים (עפ"י מנחת חינוך נו,יב — לדברי הריטב"א בשטמ"ק).

ב. יש אומרים שאין מועיל קנין אלא אם התנה להתחייב לשלם, אבל לא לחיוב שבועה, שקנין דברים בעלמא הוא (עפ"י בית יוסף סו; ש"ך ס"ק קכה וקצוה"ח ס"ק מז; מנ"ח נו,ל).

ב. בני העיר ששלחו שקליהם ונגנבו או שאבדו; —
אם משנתרמה התרומה (באו לדין רש"י). והתוס' פרשו: שנתרמה קודם שנגנבו או שאבדו) — נשבעים לגזברים, הואיל ותורמים על הגבוי ועל האבוד, שוב אין אחריות האבידה על הבעלים אלא על ההקדש.

והסיק רבי אלעזר, שבועה זו תקנת חכמים היא, שלא יהו בני אדם מזולזלים בהקדשות, אבל מדין תורה אין חיוב שומרין להקדש.

ושמואל פירש שהשלושים נושאי שכר הם ובאים ליטול שכרם, לכך נשבעים לבני העיר ששמרו כראוי ונגנבו או אבדו באונס כגון לסטים מזוין או טביעת ספינה, ונוטלים שכרם. ונשבעים בפני הגזברים כדי שלא ייחשדו או גם שלא יקראו פושעים. ולדבריו אין חיוב שבועה כדי להיפטר מאחריות. ואם לא נתרמה התרומה (בשעת האבידה תוס'), או בשעה שנודע להם עליה — לפרש"י) — נשבעים לבני העיר, ובני העיר שוקלים אחרים תחתיהם. נמצאו או שהחזירו הגנבים — אלו ואלו שקלים הם (שכיון שנתקדשו נתקדשו) ואין עולים להם לשנה הבאה. ואף בזה לדברי שמואל אין נשבעים אלא כשבאים ליטול שכרם. ואולם לרבי שמעון נשבעים מדאורייתא להיפטר, שהרי בני העיר חייבים באחריותם, וקדשים שחייב באחריותם נשבעים עליהם.

ג. גזבר השוכר את הפועל לשמור פרה אדומה או לשמור את התינוק הממלא מי חטאת או את הזרעים לצורך קרבן העומר — הואיל ונתמעטו השומרים מחיובם להקדש, אין אחריות שבועה ותשלומין עליו, לא של שבת ולא של חול. ומכל מקום אחריותם עליו לענין הפסד שכרו. קנו מידו שאם יקלקל שמירתו ישלם — חייב באחריות. היה שכיר יום, אין אחריות שבת עליו, שהרי אין נותנים לו שכר שבת. היה שכיר שבועי או חדשי וכד' — נותנים לו שכר שבת (מפני שניתן בהבלעה), הלכך אחריות שבת עליו.

א. שאר הראשונים פשו דלא כרש"י, שמדובר על שמירה להדיוט ולא להקדש [ונידון הגמרא על שמירת הזרעים שדינם כקרקע ואין השומר חייב עליה]. וגם בזה יש חילוק בין שכיר יום לשכיר לכמה ימים, לענין שכר שבת ואחריות שבת.
 ב. בספר חיי-אדם (הובא במשנ"ב שו"ס סק"א) חידש שגם הבלעה של מספר שעות בערב שבת ובמוצאי שבת, מועילה ליטול שכר שבת. ויש מפקפקים בדבר, שהרי בגמרא לא נזכר אלא שנה חדש ושבת. לעומת זאת כתבו שאין נראה לחדש להצריך הבלעה משני צדדים, ומסתבר שדי בערב שבת לבד או במוצאי שבת (ע' מנחת שלמה ח"ב לה, ט).

דף נח

קלד. מה דינם של ספר תורה, מרגלית בהמה וכלי מלחמה לענין אונאה?

רבי יהודה אומר: המוכר ספר תורה [שאינו קץ לדמיה], בהמה ומרגלית [שאדם רוצה לזווגם והם חשובים לו ביותר] — אין להם אונאה (כאשר נתאנה הלוקח, אבל נתאנה המוכר, שמכרם פחות מדמיהם — חוזר. ראשונים). ועד כמה? — אמר אמימר: עד כדי דמיהם. וחכמים חולקים וסוברים יש להם אונאה.

רבי יהודה בן בתירא אומר: אף המוכר סוס וסייף וחטיטום (= מגן) במלחמה — אין להם אונאה, מפני שיש בהם חיי נפש.

רבנו חננאל פסק כרבי יהודה, שכן משמע מהסוגיא שמפרשת טעמו. וכן נקט כרבי יהודה בן בתירא, ששניהם חולקים בסברא אחת. אבל רבינו האי גאון זצ"ל לא פסק כן (כן הביא הרי"ף. וכן פסקו הרמב"ן והרשב"א, כי כן דעתו של הרי"ף, כרב האי גאון. וכ"ד הריטב"א).

קלה. אונאה בדברים — כיצד?

כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים (וכי תמכרו... אל תונו איש את אחיו... ולא תונו איש את עמיתו — ויראת מאלקיך).

בכלל לאו זה של אונאת דברים, גניבת דעת חברו (הגורמת לו למפח נפש ואכזבה), וכן כל צער שמצער חברו בדברים; —

לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח.

הרמב"ם השמיט דוגמא זאת. יש מי שפרש (עפ"י תורת כהנים) שדין זה תלוי במחלוקת חכמים ורבי יהודה.

ונחלקו בעיקר גדר אונאת דברים, אם הוא גניבת דעת או גרימת צער. ופסק הרמב"ם כצד האחרון, הלכך

סובר שאין במעשה זה משום אונאת דברים. (עפ"י דברי שלום ח"א מה).

היה בעל תשובה — לא יאמר לו: זכור מעשיך הראשונים.

היה בן גרים — לא יאמר לו: זכור מעשה אבותיך, שנאמר (וגר לא תונה ולא תלחצנו). היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו: פה שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי

הגבורה?!

היו יסורים או חלאים באים עליו, או שהיה מקבר את בניו — אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך, תקותך ותם דרכיך. זכר נא מי הוא נקי אבד, ואיפה ישרים נכחדו.

(כלומר, אם היית ירא ותם-דרך ונקי, לא היו באים עליך יסורים).

ואם חברו מצדיק עצמו ומרשיע מדת הדין, מותר לומר לו כן (כן יש לשמוע מדברי הרא"ש).

היו חמרים מבקשים תבואה ממנו, לא יאמר להם: לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה. ויודע בו שלא מכר מעולם.

רבי יהודה אומר: אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים לקנותו.

א. התחיל אחר להתקוטט עמו, לא ציוותה תורה שלא להחזיר לו דברים קשים כאיוולתו.

ומדת החסידים לגדור עצמם כדי שלא יגיעו לידי כעס, ולכך שומעים חרפתם ואינם משיבים (עפ"י ספר החינוך מצוה שלח). וכן מותר לאדם להונות את מי שהונה אותו (עפ"י ספר

יראים ו. וע' רמ"א חו"מ רכה,א ובסמ"ע שם; באר מים חיים הל' לשה"ר י אות לא).

ב. נראה שלא זו כולל אונאת קטנים (עפ"י מנחת חינוך מצוה שלח, מחו"מ תכ, לו. וע"ש בלשון ספר

החינוך). וכן המאנה עבד כנעני עבר בלאו זה (עפ"י מנחת חינוך סג).

ועוד דרשו (נט.): ולא תונו איש את עמיתו — עם שאתך בתורה ובמצוות, אל תונהו. וכן דרשו (בבכורות יג): לעמיתך אתה מחזיר אונאה, ואי אתה מחזיר אונאה לכנעני.

א. נראה שלא נתמעט אלא מדין החזרת אונאה, אבל להונות במכוון אסור (וכ"מ בפרוש המשנה

כלים יב, ז), והלא אף שאר גניבת דעתו אסורה (כבחולין צד ובפוסקים).

ב. הרמב"ם השמיט 'עם שאתך בתורה ובמצוות'. אבל הסמ"ג (לאוין קעא) והרא"ם (יראים נא)

הנמוקי-יוסף והמרדכי (בשם ספר החכמה) והגהות מיימוניות (מכירה יד) הביאו זאת. וכן מובא בהגהות הרמ"א (חו"מ רכה,א).

כתב בשו"ת אבני נזר (יו"ד תסא, ב) לא נתמעט רשע מאונאת דברים אלא במה שנוגע

להרשעתו, אבל לאונותו בשאר דברים אסור. ונראה שאין הדבר מוסכם (ע' חפץ חיים ת, ז).